

RAZSEŽNOST SODOBNEGA USTNEGA IZROČILA V REZIJI (ITALIJA)

ROBERTO DAPIT

Po izredno pomembnem terenskem delu, ki ga je v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja opravil Milko Matičetov, stanju ustnega izročila Rezijanske doline v Italiji v zadnjih desetletjih stalno sledimo. Terensko delo, ki je bilo nedavno opravljeno na tem območju, omogoča nekaj primerjav med sodobno rezijansko kulturno dediščino in stanjem pred približno petdesetimi leti. Ker je v primerjavi s sosednjimi jezikovnimi območji (npr. furlanskim) ustno izročilo, predvsem pripovedništvo, razmeroma dobro ohranjeno, avtor želi ugotoviti, kakšno vlogo ima v sodobnem času in v procesu samopredstavljanja rezijanske skupnosti, v katerih oblikah se to izročilo prenaša in izraža, ter prepoznati spremembe in morebitne funkcije ali simbolične vloge novih razsežnosti izročila v in zunaj Rezije.

Ključne besede: ustno izročilo, spremembe izročila, ljudsko pripovedništvo, rezijansko narečje, samopredstavljanje, Rezija, Italija.

The situation of the oral tradition in Resia Valley (Italy) has been the subject of continual research interest in the decades following the crucial field surveys carried out by Milko Matičetov in the 1960s and 1970s. Recent field research in the same area allows for comparison between contemporary Resian cultural heritage and the state of affairs recorded approximately fifty years ago. Given that oral tradition, especially narratives, seem to be relatively better preserved in Resia than in nearby linguistic areas (e.g. Friulia), the author wishes to ascertain the role of oral tradition in present processes of self representation of the Resian community. Moreover, he depicts the different ways of transmitting and performing oral tradition, recognising its transformations and functions as well as its new dimensions of its symbolic role inside and outside of Resia.

Keywords: oral tradition, transformation of tradition, folk narrative, Resian dialect, self representation, Resia, Italy.

Rezijansko ustno izročilo je danes kljub oslabelemu potencialu razmeroma vitalno. Vsaj tako se zdi na podlagi terenskih raziskovanj v zadnjih dveh desetletjih, ki so pokazala in tudi obrodila določene sadove. V tem prispevku je stanje ustnega izročila obravnavano kot splošen pojav v sodobni rezijanski družbi in zunaj nje. Posebej je poudarjena pripovedniška tradicija, ki je bila tudi intenzivneje raziskana; najbrž zato, ker je bilo razpoloženje nosilcev izročila takšno, da so bili nagnjeni bolj k pripovedovanju kakor petju, ali pa je bil pripovedni dogodek zanje sprejemljivejši. Poleg tega je funkcionalnost ljudskega petja očitno toliko omejena, da priložnosti spontanega izvajanja trenutno praktično ni.¹ Kakor bo razvidno iz nadaljevanja, to velja seveda tudi za pripovedništvo, ki pa je pritegnilo večjo pozornost raziskovalcev oz. zbiralcev ali domačih kulturnih delavcev in se razvilo v novih oblikah. Glede metod in cilja gre v tem prispevku za opazovanje dane stvarnosti z upoštevanjem notranjega in zunanega zornega kota, predvsem pa za pozornost na nove interakcije subjektov, ki jih je v zadnjih desetletjih omogočil razvoj novih komunikacijskih načinov v posredovanju ustnega izročila. Za razumevanje transformacije, zlasti na ravni namembnosti

¹ Edina ljudska pevka, za katero sem prepričan, da še danes improvizira svoje pesmi v klasičnem rezijanskem slogu, je Cirilla Madotto Preščina, o kateri sem že pisal (Dapit 1995b).

oz. funkcionalnosti, bom skušal opredeliti uporabnost bogatega izročila, delno še živega ali shranjenega v arhivih, in poudariti pomen poskusov njegovega ovrednotenja v sodobnosti.

Za sintetični povzetek glavnih mejnikov v zgodovini raziskovanja rezijanskega ustnega izročila je neogibno poudariti vsaj dosežke, ki so prinesli nova spoznanja na visoki kakovostni in količinski ravni. Čeprav imamo redke terenske podatke že s konca 18. stoletja,² pa je šele zanimanje jezikoslovca Jana Baudouina de Courtenayja za Rezijo od leta 1872 prineslo rezultate izjemnega pomena, tudi z etnografskega vidika, saj je bil mdr. tudi prvi, ki je zapisal pripovedna besedila (Matičeto 1974–75: 114–115). Njegov metodološki pristop je omogočil korpus fonetično prepisanih besedil, ki so bila delno objavljena že leta 1876 v delu *Rez'ja i Rez'jane*. S poljskim jezikoslovcem je sodelovala tudi Ella von Schoultz Adaiewski, ki je objavila tudi dragoceno etnomuzikološko gradivo. Po njem je zanimanje za etnografske teme, povezane z rezijanskim ljudskim slovstvom, praktično izginilo. Redki in priložnostni so bili od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne objavljeni prispevki³ z novim gradivom oz. spoznanji. Okoli leta 1940 se je z dejavnostjo Milka Matičetovega začelo najpomembnejše obdobje etnografskih raziskav Rezije, ki je prineslo bogat niz objavljenih gradiv, študij, monografij in antologij (gl. bibliografijo v Huzjan 2009). V povojnem času se je zanimanje za Rezijo na mednarodni ravni bistveno razširilo, tudi etnomuzikološko,⁴ saj ima Rezija še zmeraj glasbeno izročilo, ki je zaenkrat najstabilnejši in najbolj ohranjen izraz rezijanske nesnovne kulture. V ta in širši okvir spadajo tudi raziskave Pavleta Merkuja (2003, 2004), v glavnem iz 60. in 70. let prejšnjega stoletja. V 60. letih se je določeno zanimanje pokazalo tudi v furlanskem okolju; v okviru Furlanskega filološkega društva sta Andreina Nicoloso Ciceri in Luigi Ciceri⁵ v raziskavah o furlanskem ljudskem izročilu obrobno upoštevala tudi drugače govoreče skupnosti v Kanalski dolini, Reziji, Beneški Sloveniji in na Goriškem.⁶

V 70. letih (in nekoliko manj tudi v 80.) so nastale prve širše antološke predstavitve ljudskega slovstva, z nekaj redkimi poskusi tudi v rezijanski skupnosti, ki je podobno kakor

² O tem pričajo nekateri prispevki ali podatki, ki so jih do prve polovice 19. stoletja zbrali npr. Jan Potocki, Izmail Sreznevskij, Stanko Vraz (rezijanske pesmi), ko so obiskali Rezijo (za bibliografske podatke iz starejših obdobij in do leta 1995 gl. Matičeto 1981b in Dapit 1995a).

³ Prim. Adolf Černý, V údolí Resie. *Slovanský přehled* II, 1–3, Praha, 1899–1900, 16–22, 79–84, 113–118, gre za prispevek, izdan po obisku Rezije leta 1898; Rinaldo Vidoni, Favole, fiabe e leggende della Val Resia. *Ce fastu?* 9, 1933: 150–156, 205–214; isti, Leggende della Val Resia e del Monte Canin. *La panarie* 12 (4), 1935: 49–52.

⁴ Dozdajšnji dosežki so povzeti v Dapit 2012.

⁵ Uredil je zbornik, posvečen Reziji: *Resia. Numero unico. Primavera 1967* (Udine: Società Filologica Friulana). Pri istem društvu je Rezijanka Dorina Di Lenardo izdala knjigo oz. zbirko 55 rezijanskih besedil z italijanskim prevodom *Te rosaianeche uisize. Canti resiani* (Udine: Società Filologica Friulana, 1974).

⁶ Glej npr. Ciceri 1969, 1970, kjer so navedeni podatki o bajnih bitjih, njihova imena ter redka pripovedna besedila, zapisana v italijanščini. Neznanje rezijanščine ali slovenščine s strani raziskovalcev je bilo očitno ovira že v fazi zbiranja gradiva, o tem vprašanju prim. tudi Matičeto 1981b: 22–23, št. 92, 97.

druge skupnosti po Evropi razvijala nov odnos do lastne tradicije. V letih 1972 in 1973, ob stoletnici začetkov Baudouinovih raziskav, je Milko Matičetov objavil pomembna izbora besedil, tj. *Rožice iz Rezije* in *Zverinice iz Rezije*.⁷

Pred tremi desetletji so bile ustvarjene ugodne okoliščine za razcvet raznovrstnih pobud tudi v rezijanski skupnosti.⁸ Leta 1983 je bilo ustanovljeno Kulturno društvo »Rozajanski Dum«, prvi predsednik je bil Aldo Madotto. Bil je tudi prvi domači avtor, ki je v obsežnem opusu upošteval ves rezijanski prostor pretežno iz zgodovinskega, delno pa tudi iz etnografskega vidika. V 90. leta lahko postavimo drugi mejnik oz. začetek novega obdobja, ko so se še tesneje prepletle dejavnosti in prizadevanja zunanjih in domačih akterjev, da bi raziskali in ovrednotili izročilo, zlasti jezikovno. V drugi polovici 90. let in po letu 2000 so raziskave pokazale, da na prehodu med drugim in tretjim tisočletjem rezijansko ustno izročilo, tudi v obliki, ki jo poznamo po raziskavah Milka Matičetovega, ne glede na splošno negativno percepcijo ni popolnoma ugasnilo, četudi bi to pričakovali (prim. Dapit 1999b). Temu pritrjujejo nekateri podatki. Poleg neobjavljenih zbirk naj omenim korpus, sestavljen iz 80 pripovednih besedil, zbranih proti koncu drugega tisočletja, na temo onstranstva (Dapit 1999a). Nazadnje je na terenu zbirala Cristina Lorenzi: pri 19 pripovedovalkah je zbrala kar 118 besedil, med katera spadajo tudi redki tipi, npr. pravljice (Lorenzi 2007). Raziskava je med drugim pokazala na delno kontinuiteto izročila, ki ga je desetletja prej na istem območju dokumentiral Milko Matičetov. Pri raziskavi Lorenzijeve so namreč še sodelovale nekatere starejše pripovedovalke in zbrani so bili tudi pravljčni tipi⁹ ali motivi,¹⁰ ki jih je bil zapisal in preučil Matičetov.

Po kratkem zgodovinskem uvodu bi najprej opozoril na zunanjo perspektivo uporabe ustnega izročila: pri tem je zanimivo opazovati raziskovalčev odnos do besedila oz. korpusov besedil, ki so podlaga za raziskave splošnega ali uporabnega jezikoslovja, etnologije in etnomuzikologije oz. interdisciplinarnih študij. Ne gre prezreti dejstva, da so poleg številnih znanstvenih in strokovnih razprav in objav rezijanskega gradiva v različne namene nastali bolj ali manj obsežni pisni, zvočni ali avdiovizualni arhivi, ki so v lasti javnih ustanov ali posameznikov.¹¹

⁷ Zdavnaj razprodana knjiga *Zverinice iz Rezije* je spet dosegljiva v 2. izdaji iz leta 2010 (Ljubljana: Mladinska knjiga Založba).

⁸ Leta 1979 je v Reziji potekal posvet slavistov na temo »Jan Baudouin de Courtenay in jezikovni stiki v vzhodnem alpskem območju« (prim. Madotto 1994: 193). Leta 1980 je Občina Rezije organizirala prvi posvet o rabi rezijanskega narečja, medtem ko je bil 6. 2. 1982 prvi literarni večer, posvečen rezijanski poeziji in glasbi (Matičetov 1992: 285).

⁹ Prim. Lorenzi (2007: 156–157) *Peto Abano*; Matičetov 1965.

¹⁰ Prim. Lorenzi (2007: 126–136, 160–161) *Göträ vää / La madrina frasca*.

¹¹ Poleg najpomembnejšega rezijanskega arhiva Milka Matičetovega, ki ga hrani Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani in v kopiji tudi Mednarodni center za večjezičnost Univerze v Vidnu, so v zadnjih dveh desetletjih nastali še drugi bolj ali manj obsežni zasebni zvočni ali avdiovizualni arhivi. Mednje sodi tudi avtorjev, s posnetki od prve polovice 90. let prejšnjega stoletja.

Druga pomembna sestavina zunanje perspektive je vloga javnih občil; ta so na podlagi izbora besedil ustvarila pravi kulturni fenomen, namenjen mladinskemu občinstvu v Sloveniji. Gre za široko poznano televizijsko serijo *Zverinice v Reziji* (RTV Slovenija). Žal pa so bila pri tem območja slovensko govorečih skupnosti na Videnskem izločena tudi zaradi nedostopnosti slovenskih televizijskih programov. Pa tudi drugače omenjene uporabne pobude ne bi dosegle širšega občinstva rezijanske skupnosti, ker so bile te izredno popularne oddaje posnete le v slovenskem knjižnem jeziku. V primerjavi s Slovenijo mediji v Italiji niso toliko spodbujali filmske ali druge avdiovizualne produkcije, medtem ko RTV Slovenija pogosto predvaja dokumentarne filme ali prispevke o Reziji. V Italiji vsekakor ne gre prezreti dejstva, da polurne sobotne radijske oddaje *Ta rozajanski glas* (STV Deželni sedež RAI za FJK) uspešno predvajajo že več kot trideset let;¹² imajo izredno pomembno vlogo in predpostavljam, da je ob tem nastal obsežen zvočni arhiv. Posnetki poleg informacij in poročil vsebujejo tudi druga besedila različne vrste, saj je radijska oddaja *par excellence* pripovedni dogodek.¹³

Drugi rezultati so povezani z dinamiko prepletanja med zunanjimi in notranjimi subjekti. Gre za sodobne izvedbe rezijanske ustne tradicije s strani nerezijanskih akterjev, ki so pa dejavni zlasti na glasbenem področju.¹⁴ Tema bi zahtevala posebno obravnavo, zato naj bosta omenjeni le pevki Ljoba Jenče¹⁵ in Bogdana Herman, ki sta prek stikov z rezijanskimi nosilci oz. nosilkami izročila postali pomembni sogovornici in izvajalki rezijanskega repertoarja na Slovenskem in drugod, tudi v Reziji.

Iz kompleksnejše perspektive notranje uporabe ustnega izročila velja poudariti najpomembnejše dosežke v kronološkem nizu od 70. let prejšnjega stoletja. Pomembni so začetki avtorske in polliterarne ustvarjalnosti oz. prvi poskusi zapisovanja lastne tradicije. Zelo poveden je primer Minke Santicave, Domenice Di Lenardo, in njenih rokopisnih zapisov, ki so nastali okoli 1970 na pobudo Milka Matičetovega, potem ko ji je kupil šolska zvezka, da bi vanju zapisovala svoje lirične pesmi, »kakor bi ji prihajale na misel« (Matičetov 1972: 285).¹⁶ O Minkini sposobnosti uporabe pisne rezijanščine se je Matičetov izrazil takole:

¹² Gl. Breclj, Marija (režija), *Ta rozajanski glas. Ob 30-letnici radijske oddaje / In occasione dei 30 anni della trasmissione radiofonica* (uredništvo M. Breclj, S. Bandi, J. Lepoli), Trst: Deželni sedež Rai za FJK-Slovenski program, 2010 (DVD). Matičetov (1981a: 117) je navedel podatek, da je prva radijska oddaja potekala 13. 10. 1979.

¹³ Branje pravljic, ki se objavljajo od časa Baudouina de Courtenayja, je na sporedu oddaje prav v času pisanja tega prispevka. Za informacijo (21. 11. 2012) se zahvaljujem gospe Luigi Negro.

¹⁴ Številni zbori od vsepovsod na Slovenskem so v svoj spored vključili harmonizirane rezijanske pesmi. To velja tudi za različne sodobne glasbene skupine, ki prirejajo rezijansko pesniško izročilo.

¹⁵ Zadnji prireditvi v Reziji, na katerih je Ljoba Jenče pela v rezijanščini: 2. 6. 2012 je *Koncert Sveti Sinti Lawdič. Naše stare wüže* v cerkvi na Ravanci organiziralo Kulturno društvo »Rozajanski Dum« v sodelovanju z župnijo na Ravanci, peli so Ljoba Jenče in zbor mladih iz KUD Zbilje; 25. 8. 2012 je koncert na domačem dvorišču na Solbici organiziral Muzej rezijanskih ljudi.

¹⁶ Milko Matičetov je posvetil temu dogodku kratko poročilo in ob tem objavil 12 besedil ljudske ustvarjalke (Matičetov 1972). O zbirki, ki naj bi po Matičetovih podatkih obsegala več kot 100 pesmi, zaenkrat ni sledu.

»Ganljivo je spremljati, kako se ženica z nekaj razredi italijanske osnovne šole spoprijemlje s svojo materino govorico. Koliko tragike je skrite tu zadaj: verzi tako čisti izbrušeni v izvirni akustični podobi, po tako zverženi in komaj spoznavni v oblačilu, ki je bilo krojeno za drug jezikovni sistem!« (Matičeto 1972: 286). Takšnih poskusov v Reziji ni bilo veliko, čeprav so na voljo tudi druge rokopisne pesemske zbirke, katerih vsebina pa je zaradi posebne namembnosti nabožne narave.¹⁷

Poleg občutka nosilcev izročila, da potrebujejo pisne pripomočke, kar nedvomno priča o nastajanju zavesti, da se je proces ugašanja tradicije že davno sprožil, se v istem obdobju pojavijo tudi sodobnejši izrazni načini, kakršna sta avtorska književnost in kantavtorstvo. Protagonist teh novih in kakovostnih ustvarjalnih zvrsti je Rino Chinese,¹⁸ ki je začel pesniti že leta 1973 ali 1974¹⁹ in je pozneje svoje skladbe izvajal kot glasbenik in pevec.²⁰ Priložnostno, čeprav zelo redko, skupina še izvaja svoj izvorni repertoar. Transformacijski proces, ki ga tako emblematično pooseblja Rino Chinese, je na različne načine značilen tudi za druge predstavnike rezijanskega kulturnega okolja. Približno v ista leta sodi začetek besedne ustvarjalnosti več avtorjev, kar priča tudi o prehodu od ustne k pisni tradiciji z bistvenim stilističnim premikom (prim. Matičeto 1992). Značilen prehod je razviden tudi iz antologije šestih rezijanskih avtorjev (Petris 1985), v kateri so poleg avtorskih objavljena tudi druga, v teh letih napisana besedila, ki izvirajo iz ustnega izročila.

V 90. letih so se uresničile različne manjše pobude samostojnega zbiranja, urejanja in širjenja oz. objavljanja izročila (npr. *Rože Majave* 1995), tudi v izdajah za šolske in druge publikacije, ki zdaj upoštevajo navodila prvega nedavno objavljenega rezijanskega pravopisa in izražajo kulturno in jezikovno politiko rezijanske skupnosti (Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum" 1997; Negro 1999; Negro in Quaglia 1999a, 1999b). Takrat sta po naročilu rezijanske občinske uprave tudi že potekali temeljni raziskavi o jeziku in imenoslovju (krajevna imena),²¹ kar je prispevalo k razvoju ozračja intenzivnejšega sodelovanja med domačimi kulturnimi delavci in raziskovalci od drugod.²² V zadnjem desetletju so omembe vredne naslednje dvo- ali večjezične publikacije: *Ta mala dujačesa / La ragazzina selvaggia*, ilustrirana knjižica za otroke (Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum" 2004), *Raccontami una favola* (Di Biasio 2004), knjiga, v kateri so zbrane zelo kakovostne fotografije

¹⁷ O tem vprašanju in o rokopisni zbirki, ki jo je zaupala Anna Di Battista Fefawa, gl. Dapit 2009.

¹⁸ Matičeto (1975) je takoj opozoril na ta zanimiv pojav.

¹⁹ O tem avtorju prim. Matičeto 1992: 278–282, kjer sta objavljeni dve Chinesejevi besedili z italijanskim prevodom.

²⁰ Skupaj z drugima dvema izvajalcema pesmi in glasbe je posnel in izdal zvočno kaseto *Iti din* (Chinese 1988).

²¹ Normiranju standardne rezijansčine in njenih govorov se je v tem času posvetil Han Steenwijk, ki je izvedel projekt o jeziku, medtem ko je avtor tega prispevka opravil toponomastično raziskavo. Rezultati teh raziskav so objavljeni v več monografskih publikacijah.

²² To sodelovanje je leta 1995 prispevalo tudi k ustanovitvi Kulturnega društva Muzej rezijanskih ljudi (Associazione culturale Museo della gente della Val Resia), ki je kljub začetni pozornosti pretežno materialni kulturi vplivalo tudi na izoblikovanje zavesti o vrednostih nesovne kulture.

Lorenzine Di Biasio in besedila ustnega izročila v rezijansčini z italijanskim prevodom, ter *Biside ta-na traku* (Negro in Quaglia 2009), ki podobno kombinira fotografije predmetov, shranjenih v Muzeju rezijanskih ljudi, in rezijanska besedila iz intervjujev o predmetih, s povzetkom v italijanskem in slovenskem knjižnem jeziku.²³

Na sodobnem rezijanskem prizorišču imata posebno vlogo Renato Quaglia in Silvana Paletti. Renato Quaglia je dolgo dejaven kot ustvarjalec v italijanskem in mednarodnem okolju in na več področjih tudi na rezijanskem kulturnem prizorišču. Njegovi dosežki so številni in izjemno kakovostni; naj bo tu omenjena le njegova knjiga *Baside. Mi samo izde, ti ke baj si?* (Quaglia 2007), ki jo sestavljajo razne literarne vrste in je do zdaj najobsežnejše avtorsko delo na 421 straneh in v celoti napisano v rezijansčini. V njem je avtor namenil precejšnjo pozornost ustnemu izročilu, saj je na straneh 399–402 seznam besedil z naslovom »Pravice ki so ta-nutre w librinu«, ki so pogosto snov za njegove interpretacije rezijanskega sveta, postavljenega v širši kulturni okvir.

Izjemno artikulirana je tudi vsestranska dejavnost Silvane Paletti v zvezi z rezijansko kulturno dediščino in jezikom.²⁴ Njeni prispevki se uvrščajo v prevajanje, zbiranje in objavlanje ustnega gradiva, urejanje krajevnih publikacij, izvajanje ljudskih pesmi²⁵ in lastno ustvarjalnost, saj segajo njeni začetki pesnjenja oz. pisanja v drugo polovico 70. let prejšnjega stoletja. Zelo pomembno pa je tudi dejstvo, da je Silvana Paletti od takrat, tj. od prvega srečanja z Milkom Matičetovim,²⁶ ena izmed vplivnejših sogovornic s kulturnim oz. akademskim svetom v Sloveniji in Italiji in v zadnjem času tudi v Avstriji. Iz plodne dejavnosti na domačih tleh so nastale rokopisne in zvočne zbirke ter objave. Njena literarna ustvarjalnost ni posredno zakoreninjena v ustnem izročilu, kar pomeni, da lahko njeno avtorsko in zbirateljsko delo pojasnimo kot slogovno in oblikovno dokaj ločena izraza, ki pa se prepletata prav pri transformaciji ustnega slovstva. Glavni naslovniki, ki so jim namenjeni rezultati tega procesa, so otroci.²⁷

Ob srečanjih s Silvano Paletti si pogosto prizadevava, da bi popisala potencialne izvajalke in izvajalce tradicionalnega ustnega slovstva v Reziji. Poleg tega, da so starejši nosilci izročila danes tako zelo redki, po vsej verjetnosti – razen izjemnih priložnosti – na splošno ljudje niso več deležni izkušnje pripovedovanja kot socialnega dogodka. Pobudniki takšnih dogodkov so danes člani povsem druge vrste in generacije izvajalcev, ki v kompleksnejši vlogi ob enem izmed nosilcev izročila, zbirateljev ali kulturnih delavcev širijo ustno slovstvo

²³ Gl. tudi Negro in Quaglia 2011. To je publikacija za otroke, ki ponuja podobne vsebine, tokrat s poudarkom na rezijanski leksiki.

²⁴ Uporaba rezijansčine je pri njenem pisanju stalna praksa, za svojo literarno ustvarjalnost pogosto izbere tudi furlanščino, italijanščino in redkeje knjižno slovenščino.

²⁵ Je članica ženskega zbora Rože Majave, ki trenutno ni dejaven, je pa mdr. uredil zbirko rezijanskih ljudskih pesmi z italijanskim prevodom brez notnih zapisov (gl. Rože Majave 1995) in izdal zvočno kaseto *Rozajanave pujajo / I Resiani cantano. Canto popolare / coro Rože majave*, Trst: AVF, 1995.

²⁶ To se je zgodilo 21. avgusta 1980, na dan začetka tridnevne konference o praktični pisavi rezijansčine, prim. Matičetov 1980: 1142; 1981a: 117.

²⁷ Naj poudarim, da ima Palettijeva, kakor večina sogovornikov iz tega kulturnega okolja, otroke za privilegirano ciljno občinstvo, vsaj za določen segment svoje literarne dejavnosti.

in druge kulturne izraze v²⁸ in predvsem zunaj same rezijanske skupnosti. Tudi Silvana Paletti spada v to skupino,²⁹ čeprav je treba pri njeni dejavnosti upoštevati poleg drugih značilnosti in sposobnosti tudi izrazito avtorsko razpoloženje. Zelo pogosto nastopa v Italiji in Sloveniji, ne le kot pesnica, temveč tudi kot pripovedovalka svojih pravljic ter ima zaradi tega osrednjo vlogo v procesu sodobnega posredovanja ustnega izročila. Poleg tega pa so številni tudi njeni pisni prispevki in zvočni posnetki, saj je že zelo zgodaj začela objavljati svoja besedila v rezijanskem župnijskem listu, nato v rezijanskem koledarju,³⁰ v novejšem časopisu *Näs glas / La nostra voce*, ki posveča zadnjo stran z naslovom *Otröški kotič / Langolo dei bambini* otroškemu branju s primernimi pripovednimi oz. pesniškimi besedili in jezikovnimi igrami, v *Novem Matajurju*, *Trinkovem koledarju* in še drugje. V zadnjem času pa se tudi pogosto primeri, da njene pripovedovalske nastope snemajo za televizijske prispevke³¹ ali pa njen glas za goščenko.³²

Nov vidik, ki ga je nujno poudariti, se nanaša na nove kontekste in načine predstavljanja samopodobe v in zunaj Rezije z ustnim izročilom. Med najpomembnejše pojave sodi tudi kulturni turizem,³³ ki se je v zadnjih dveh desetletjih v Reziji toliko razvil, da so npr. v letu 2011 našteji približno 4600 turistov,³⁴ ki jim organizacija (danes Muzej rezijanskih ljudi) ponuja poleg ogleda določenih zanimivosti doline tudi kulturni program oz. kratko predstavitev Rezije in njenih glavnih kulturnih značilnosti, običajno s plesno in glasbeno izvedbo. Zna se zgoditi, da se ob takih priložnostih ustno izročilo ali besedna umetnost pojavljata kot značilni element, topos samopodobe, ki prek jezikovnega besedilnega vzorca skuša posre-

²⁸ Gospa Luigia Negro je o tem posredovala oz. potrdila nekaj podatkov: od začetka 90. let do 2012 je bilo v Reziji več pobud, namenjenih pripovedovanju pravljic, npr. leta 1993 prva izvedba prireditve "Settimana del racconto" (Teden pripovedi) v zaselku Ta-za Mlinon, kjer so leta 1999 odprli pot pravljic; avgusta 2012 na Solbici "Il borgo Kikej racconta una favola" (Četrtr Kikej pripoveduje pravljico). (Prevodi naslovov v knjižni jezik so avtorjevi.)

²⁹ O tem pričajo tudi najina srečanja, ko je Silvana Paletti rada pripovedovala in omogočila, da se snema na zvočnih kasetah. Dozdaj je popisanih 221enot, to so zlasti zgodbe o bajnih bitjih, verovanjih in živalih. Srečanja so potekala 4. 11. 1999 (60 enot), 26. 2. 2000 (31 enot), 7. 8. 2004 (80 enot), 17. 11. 2007 (25 enot), 23. 12. 2007 (25 enot). Iz tega korpusa so bila nekatera besedila že objavljena: v več knjigah iz zbirke *Zakladnica slovenskih pripovedi* in v prilogi *Testi dialettali* (Dapit 2008).

³⁰ *Rozajanske kolindren* (pozneje preimenovan v *Näs kolindrin*) je začel izhajati leta 1989 in sta ga uredila Silvana Paletti in Beppino Beltrame. Od leta 1991 ga ureja Kulturno društvo »Rozajanski Dum«.

³¹ Prim. *Dujak anu dujačesa (Rezijanska pravljica)*. TV Kocka – november 2009. Pripravila Deva Pincin, interpretacija Silvana Paletti, uredništvo Marija Breclj (Trst: STV Deželni sedež RAI za FJK).

³² Gl. *Slovenska zemlja v pesmi in besedi 2. Za gorami* (uredila in spremno besedo napisala Simona Moličnik). Ljubljana: Založba kaset in plošč RTV Slovenija; Prvi program Radia Slovenija, 2011 (CD + knjižica). Gl. zvočne enote 10–15 in besedilo na str. 28–29.

³³ O manjšinskih jezikih in turizmu je Kulturno društvo »Rozajanski Dum« organiziralo 27. 9. 2007 v Reziji posvet *Lingue e turismo. Le varianti locali delle lingue minoritarie come elementi di richiamo turistico*. Zbornik posveta je v pripravi za natis.

³⁴ Največje je bilo število obiskov (6900) v letu 2009. Za te informacije, ki mi jih je posredoval gospod Sandro Quaglia 21. 11. 2012, se lepo zahvaljujem.

dovati občinstvu (pretežno slovenskemu) in samim Rezijanom kompleksen sklop sporočil, različnih prvin in tudi emocij. V tem procesu sporočanja ima izjemno vlogo »skrivnostna« drugačnost, ki jo domači izvajalci med dogodkom delno razkrivajo zunanjim obiskovalcem, da tudi čustveno doživijo odkritje presenetljive podobnosti (ali pa drugačnosti) izražanja.³⁵

V zvezi z razmerjem z zunanjim svetom lahko domnevam, vsaj po razpoložljivih podatkih, da so danes izvedbe dogodkov, ki predstavljajo ustno izročilo v javnosti, pogostejše zunaj Rezije kakor v sami dolini. Branje pravljic oz. pripovedi je postalo priložnost, da sodelujejo na večjih prireditvah, kakršna je bila *15. pripovedovalski festival Pravljičice danes 2012* v Cankarjevem domu v Ljubljani ali manjših srečanjih, npr. ob predstavitvah publikacij,³⁶ ali ob kakih drugih pobudah.

Med najnovejšimi dosežki v zvezi s procesom ovrednotenja izročila oz. nekaj poskusi avdiovizualnih predstavitev, je treba omeniti izdajo na DDV *Pravimi no pravico. Litratavi od Lorenzine di Biasio* (2005), ki hkrati prinaša njene avtorske fotografije oz. portrete starejših Rezijanov in že omenjeno pripoved o bajnem bitju *Ta mala dujačesa*, pravljjičarke Virginie Valente. Najnovejši izdelek je *Ta rozajanska lisiica* (Associazione culturale Museo delle gente della Val Resia 2011) z risankama oz. animiranima filmoma, nastala na podlagi dveh priredb rezijanskih živalskih zgodb. Na platnici zgoščenke piše: »Ise to so dvi rozajanski pravici, tej se mörë je pravit našnji din.«³⁷ Gre za samostojni poskus poustvaritve sodobnih *Zverinic iz Rezije*, ki v izvedbi Lutkovnega gledališča v Mariboru in na videoposnetkih RTV Slovenija iz leta 1976 (2005 ponovno objavljeni na zgoščenki in kaseti VHS) iz več razlogov niso mogle predreti čez Julijske Alpe nazaj do Rezije. Glede na to da zgoščenka *Ta rozajanska lisiica* ni več na razpolago, se zdi, da sta bili zamisel in izdaja uspešni. O njeni simbolični vlogi pa sklepamo, da ji gre pripisati določeno raven funkcionalnosti tudi zunaj rezijanskega prostora, saj je besedilo štirijezično.³⁸

Za konec bi rad povzel nekatere splošne rezultate prepletanja med zunanjimi in notranjimi dejavniki oz. subjekti in poudaril, da se poleg razpoložljive moči subjektov postavljajo tudi določeni izzivi. Kolikor je mogoče ugotoviti, gre za proces izmenjave znanja in usposabljanja na več področjih: za Rezijane se to lahko razume kot proces izoblikovanja sodobne razčlenjene zavesti tudi s pomočjo zunanjih sogovornikov, ki so prispevali k temu, da rezijanska skupnost vsaj delno uresniči načrtovano kulturno politiko. O tem priča tudi dejstvo, da so

³⁵ Podobna dinamika je opazna v trenutkih samopredstavitev zunaj Rezije. Tudi ob teh priložnostih predstavljena besedila, čeprav so pogosto avtorska, do določene mere črpajo iz izročila like in motive, jezikovne in slogovne prvine itn.

³⁶ Gl. tudi kratko novico z naslovom »Pravice tu-w Ibjani« (*Náš glas / La nostra voce*, 8 (1), 2012: 6, anonim; na isti strani prim. tudi rubriko *Na kratku. Rezija tu-w Kobaridë* (anonim), v kateri piše, da je Silvana Paletti brala pravljico na prireditvi v Kobaridu, kjer so bile predstavljene mladinske publikacije.

³⁷ »To sta dve rezijanski pravljici, ki se ju lahko danes pripoveduje«.

³⁸ V *Náš glas / La nostra voce* 8. 1. 2012: 3 je v rubriki *Na kratku* (anonim.) poudarjeno, da je bila na *Dnevu Emigranta 2012*, morda najpomembnejši kulturni prireditvi slovenske jezikovne skupnosti na Videnskem, predvajana animirana zgodba *Lisiica anu Uk* z omenjene zgoščenke.

nastale pomembne ustanove in organizacije za zaščito kulturne dediščine, ki dajejo neizmer-
no moč rezijanskemu kulturnemu življenju. Pozitivni nasledek je tudi uravnotežen odnos
do slovenskega kulturnega prostora in jezika oz. do slovenstva, vsaj pri delu prebivalstva.

Če po drugi strani upoštevamo dejstvo, da so že zdavnaj nastali pomembni arhivi
ustnega izročila, pa hkrati vidimo, da so ti še dokaj neizkoriščen potencial predvsem v
prostoru, kjer je nastalo. Ocenjevanje uporabnosti rezultatov raznih terenskih anket kaže
na nekakšno neuravnoteženost učinkov v sami Reziji in v Sloveniji; in v tem vidim največji
izziv. Vsekakor kljub konkretnim težavam, ki izvirajo, čeprav ne izključno, iz omejenega
števila prebivalcev in potemtakem tudi omejenega intelektualnega potenciala, je vsaj dolo-
čena plast v rezijanskem kulturnem okolju lahko razvila svojo kulturno politiko in s tem
začela upoštevati tudi razvoj oz. transformacijo rabe in sodobne vloge ustnega slovstva. V
to smer je delno preoblikovala izročilo iz ustne v pisno oz. multimedijsko obliko, objavlja
oz. širi tovrstno gradivo. To je mogoče razumeti, da se spoprijema z novimi izzivi in skuša
novemu občinstvu posredovati izročilo z najnovejšimi in sodobnemu sporočanju primernimi
sredstvi v Reziji in zunaj nje. Poleg tega pa zna odgovarjati na potrebe novih oblik turizma,
kar lahko prispeva k razvoju razmeroma nerazvitega krajevnega gospodarstva.

Za sklep predlagam, da se rezijansko ustno izročilo tudi v najnovejši obliki razume kot
pomemben prispevek k uzaveščanju splošnega pojma nesnovne kulturne dediščine, najprej na
samih rezijanskih tleh in potem do določene mere, seveda, na celotnem slovenskem jezikov-
nem prostoru. Naj še enkrat poudarim, da se predstavljanje samopodobe v ustnem izročilu³⁹
praktično izvaja vse bolj pred Nerezijani, občutno manj pa v Italiji, kjer Rezijani, paradokсно,
niso deležni posebnega odziva. V zvezi z močnejšo težnjo navzven domnevam, da nanjo
vplivajo različni predvidljivi dejavniki, kot so majhnost v smislu omejenega geografskega oz.
prebivalstvenega potenciala, transformacija in degradacija jezikovne sposobnosti, različne
in večkrat neuskklajene kulturne in jezikovne politike. Na podlagi ustreznih raziskav bi bilo
imenitno ugotoviti, da je v Sloveniji idealiziranost rezijanskega sveta, ki jo razumem tudi
kot izid raznovrstnih, na podlagi rezijanskega ustnega izročila izvedenih pobud (glej zlasti
oddajo in publikacijo *Zverinice iz Rezije*), prav v zadnjih letih dokaj vpliven dejavnik tudi
za samo delovanje kulturnih akterjev v Reziji. Zdaj so namreč idealni in pravi sogovorniki
ravno zunanji subjekti, ki niso samo pripravljeni sodelovati, temveč vabijo nosilce izročila,
avtorje ali kulturne predstavnike k sodelovanju v Slovenijo ali drugam, kjer je občinstvo
razpoloženo za takšne predstavitve, da ob rezijanskih prireditvah uživa in jih spremlja tudi
jezikovno. Poleg tega pa se ciljno občinstvo v Reziji, zdaj številčno že tako okrnjeno, verjetno
ne odziva več tako, kakor bi pričakovali, ali na splošno ne sprejema več tu predstavljenih
pozitivnih kulturnih izrazov. Priznavanje izrazov rezijanske kulture v Sloveniji ali drugod
se zdaj zoperstavlja zanemarjanju na domačih tleh, kjer posredovanje teh kulturnih prvin
zgublja, po vsej verjetnosti, prvotno motiviranost oz. funkcijo, ki bi omogočila nadaljnjo
simbolično identifikacijo s podobnimi izrazi rezijanskosti v sami skupnosti.

³⁹ Ta oblika sporočanja zunanjemu svetu spominja na vlogo, ki jo lahko imata Folklorna skupina »Val
Resia« ali moški zbor »Monte Canin«.

VIRI IN LITERATURA

Associazione culturale Museo della gente della Val Resia (ur.)

2011 *Ta rozajanska lisica / Lasica ad Rezie / Rezijanska lisica / La volpe di Resia* (prir. Catia Qualia). Rezija in Udine: Associazione culturale Museo della gente della Val Resia in Treattiva (video DVD).

Chinese, Rino

1988 *Iti din. Pujajo nu zwonyjo, cantano e suonano Rezia*. Trst: ZTT (zvočna kaset).

Ciceri, Andreina

1969 In margine ad una raccolta di narrativa popolare. V: D'Aronco, Gianfranco (ur.), *Studi di letteratura popolare friulana I*. Udine: Società Filologica Friulana, 92–96.

1970 Ancora sugli esseri mitici e sui personaggi della tradizione popolare in Friuli. V: D'Aronco, Gianfranco (ur.), *Studi di letteratura popolare friulana II*. Udine: Società Filologica Friulana, 114–128.

Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum" (ur.)

1997 *Ta prawã pravicã od lisdã od Rezia / La vera storia della volpe di Resia* (posnetek in prepis Catia Quaglia Bidrlinawa; risbe Anna Maria Di Lenardo Kafolawa in Daniela Negro Ojskina). Resia in Tolmezzo: Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum" in Treu Arti grafiche.

2004 *Ta mala dujačesa / La ragazzina selvaggia* (zbrala Silvana Paletti; prev. v ital. Luigia Negro in Roberto Dapit; ilustr. Brunetta Di Lenardo). Resia in Paluzza (Udine): Circolo culturale resiano "Rozajanski dum" in C. Cortolezzis.

Dapit, Roberto

1995a *La Slavia Friulana – lingue e culture. Resia, Torre, Natison. Bibliografia ragionata / Beneška Slovenija – jezik in kultura. Rezija, Ter, Nadiža. Kritična bibliografija*. Cividale / Čedad in San Pietro al Natison / Špeter: Circolo Culturale / Kulturno društvo Ivan Trinko in Cooperativa / Zadruga Lipa.

1995b Nekaj pesmi iz repertoarja Cirile Madotto Preščine. Živ zgled rezijanskega »govorjenja v stihih«. S sodelovanjem R. Frisana (glasba) in M. Matičetovega (prevodi pesmi). *Traditiones* 24: 309–329.

1999a Manifestazioni dell'aldilà attraverso le testimonianze dei Resiani. *Studia mythologica slavica* 2: 99–144.

1999b Tradizione orale a Resia. Un tentativo di confronto fra lo stato attuale e la ricerca di Milko Matičetov. *Traditiones* 28 (1): 35–50.

2008 *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 3. Area di Bila/San Giorgio, Njđwa / Gniva e Ravanca / Prato*. Padova: Cleup.

2009 Kam bo šlo izročilo? Razmišljanje o usodi ljudskega slovstva v Reziji. *Traditiones* 38 (1): 67–76 (DOI: 10.3986/Traditio2009380104).

2012 Il fondo "Valter Colle" e la tradizione resiana, V: *Il fondo "Valter Colle" 1975–2006*. Udine: Comune di Udine, Biblioteca Civica "V. Joppi" (DVD).

Di Biasio, Lorenzina

2004 *Raccontami una favola. Catalogo della mostra fotografica* (fotografije Lorenzina Di Biasio, besedila ur. Luigia Negro in Roberto Dapit). Resia in Udine: Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum" in Arti Grafiche Friulane.

Huzjan, Vanja

2009 Bibliografija Milka Matičetovega. *Traditiones* 38 (1): 21–60 (DOI: 10.3986/Traditio2009380102).

Lorenzi, Cristina

2007 *La tradizione orale in Val Resia. Ricerca, trascrizione e traduzione di testi dialettali*. Tesi di Laurea aa. 2006–2007. Udine: Università degli Studi di Udine, Facoltà di Lingue e Letterature Straniere.

Madotto, Aldo

1994 *Pagine di storia. Resoconti di vita resiana. III° Volume 1971–1980*. Resia: Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum".

Matičetov, Milko

- 1965 Peto Abano. Racconto resiano del tipo AaTh 756 B. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 61 (1–2): 32–59.
- 1972 Iz rezijanske ljubezenske lirike. «Sbuhān, sbuhān uisize...». *Prostor in čas* 4: 281–286.
- 1974–75 Vecchie e nuove fiabe di animali dalla Val Resia. *Ce fastu?* 50–51: 110–118.
- 1975 «Tožna esen» - samorastniška VIS iz Osojan v Reziji. *Dan* 5 (9): 14–15.
- 1980 Beseda o avtorici in še kaj. *Sodobnost* 28: 1142–1144.
- 1981a Pred izbiro pisave za rezijanščino. *Jadranski koledar*, 117–121.
- 1981b *Resia. Bibliografia ragionata (1927–1979)*. Udine: Editrice Graphik Studio.
- 1992 Dalla poesia di tradizione orale alla poesia di autore nella Val Resia, *Ce fastu?* 68 (2): 269–288.

Merkū, Pavle

- 2003 *Tonanina tonanā. Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji. Druga knjiga / Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia. Volume secondo*. Udine: Pizzicato.
- 2004 *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji. Druga knjiga / Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia*. Udine: Pizzicato.

Negro, Luigia (ur.)

- 1999 *Le o, le o kē na ē*. Resia: Comune di Resia.

Negro, Luigia in Catia Quaglia (ur.)

- 1999a *Ditido. Za otroke*. Resia: Comune di Resia.
- 1999b *Wärtac. Raccolta di testi e disegni dei ragazzi della Val Resia dal 1975 al 1999 / Pd'sanja anu dizinjavi od tih rozajanskih otruk od lēta 1975 dardu lēta 1999*. Resia: Comune di Resia.

Negro, Luigia in Sandro Quaglia (ur.)

- 2009 *Biside ta-na traku. Biside anu imprēsti od naših tih starih / Le parole su nastro. Testimonianze orali e materiali della vita di un tempo in Val Resia / Besede na traku. Besede in predmeti naših starih*. Resia in Paluzza: Associazione culturale Museo della Gente della Val Resia, Unione dei circoli culturali sloveni in Italia / Zveza slovenskih kulturnih društev in C. Cortolezzis.
- 2011 *Dila tu-w Reziji. Biside ta-na traku za otroke. Principali mestieri ed attività passati e presenti in Val Resia. Parole su nastro per bambini*. Resia in Čedad: Associazione culturale Museo della Gente della Val Resia in Most.

Petris, Bruno (ur.)

- 1984 *Autori resiani. Reziā, Reziā, a ti con šcale dobrē*. Udine: Editrice Grillo.

Quaglia, Renato

- 2007 *Baside. Mi samo izde, ti ke baj si? / Renato Tu-w Rastje*. Rezija in Udine: Samozal. R. Quaglia in Copy Service.

Rože Majave (ur.)

- 1995 *Te Rozajanske uiže / I canti resiani*. Resia: Rože Majave.

LA DIMENSIONE DELLA TRADIZIONE ORALE CONTEMPORANEA A RESIA (ITALIA)

Dopo la più importante campagna di raccolta sul campo mai effettuata in Val Resia (Friuli, Italia), ossia la ricerca compiuta da Milko Matičetov, presente come ricercatore sul territorio soprattutto negli anni sessanta e settanta del secolo scorso, la condizione della tradizione orale di quell'area è stata negli ultimi due decenni costantemente sottoposta a verifiche. I materiali conservati presso l'archivio dell'Istituto di etnologia slovena (ISN ZRC SAZU) rivelano un eccezionale valore

sia dal punto di vista etnografico che culturale ma, a causa della notevole ampiezza e diversità di tipologie testuali, sono stati analizzati solo in parte. Alcune ricerche compiute di recente e rivolte soprattutto al genere della narrativa di tradizione orale, nonostante l'enorme riduzione del potenziale dell'eredità culturale trasmessa, indicherebbero un livello di conservazione migliore rispetto ad altre aree linguistiche della regione, ad esempio quella friulana. I risultati ottenuti inoltre permetterebbero di realizzare una comparazione tra la situazione attuale e quanto emerge dalle registrazioni su nastro magnetico eseguite da Milko Matičetov.

Nel presente contributo si mettono in evidenza i risultati finora ottenuti da un'analisi che riguarda in particolare i protagonisti e i contesti nonché le modalità di trasmissione della tradizione orale oggi, le relative trasformazioni dalla forma orale a quella scritta, dalla concezione popolare a quella d'autore. Si è cercato inoltre di individuare le nuove funzioni attinenti al pubblico d'arrivo e agli ambienti che oggi accolgono tali espressioni culturali. Ne deriva uno scenario caratterizzato in prevalenza da mutamenti radicali ma anche da alcuni elementi di continuità con l'epoca precedente. In base ai dati disponibili inoltre si prende atto che esiste non soltanto una nuova categoria di portatori della tradizione ma anche una diversa modalità di trasmissione della stessa che infatti si esprime sia dal vivo sia utilizzando i più moderni mezzi audiovisivi. Oggi i resiani, molto più di ieri, partecipano a eventi narrativi anche oltre i confini della valle, soprattutto nel territorio linguistico sloveno, dove la cultura resiana gode di un elevato grado di riconoscimento, a differenza dell'ambiente italiano. Si impone allora il tentativo di interpretare, sia all'interno che all'esterno della valle, il ruolo della tradizione orale considerandola, accanto alla lingua, musica e danza, un importante fattore di autorappresentazione. Tenendo conto della crescente frequenza di eventi in cui la narrazione avviene al di fuori del territorio dove le storie sono sorte, l'autore tenta infine di intuirne il significato, ovvero di comprendere come viene percepita la tradizione orale nel luogo, dove tuttavia, con molta probabilità, simili esperienze ormai si verificano molto raramente in forma spontanea. Ipotizza perciò che la tradizione orale stia perdendo progressivamente la valenza simbolica rivelando una certa difficoltà della società resiana contemporanea a identificarsi con tali espressioni della propria cultura.

Izr. prof. dr. Roberto Dapit, Università degli Studi di Udine,
Dipartimento di Lingue e Letterature straniere, Via Zanon 6,
I-33100 Udine, Italia, roberto.dapit@uniud.it